

“DIN VA ILM: O‘ZARO MUNOSABATLAR”

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Samarqand filiali

Kamiljonov Olimjon

Ilmiy rahbar: **Samatov Xurshid**

Teli: +998931550805 Gmail: kamiljonovlimjon25@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada din va ilm o‘rtasidagi murakkab, ammo muhim o‘zaro munosabatlar tizimli tahlil etilgan. Din insoniyat tarixida qadimdan ijtimoiy ongning muhim shakli sifatida shakllangan bo‘lsa, ilm fanning taraqqiyoti orqali borliqni tushunish vositasiga aylangan. Maqolada din va ilmning har biri o‘z epistemologik metodlariga ega ekani ko‘rsatilib, ularning qarama-qarshiligi emas, balki to‘ldiruvchi jihatlari yoritiladi. Ayniqsa, islomiy tafakkurda ilm-fan va e‘tiqod o‘rtasida uyg‘unlik mavjudligi, Qur‘oni karimda ilm olishga katta urg‘u berilgani dalillar asosida tahlil qilinadi. Maqolada G‘arb va Sharq madaniyatlarida din va ilm o‘rtasidagi tarixiy munosabatlar solishtirilib, zamonaviy ilmiy tafakkur va diniy qadriyatlar o‘rtasidagi integratsiya imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Xulosa qismida esa, zamonaviy jamiyatda din va ilm o‘rtasidagi muloqotni mustahkamlash, ular orasidagi muvozanatni topish zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Din, ilm, tafakkur, e‘tiqod, islomiy ilm-fan, Qur‘on va ilm, epistemologiya, uyg‘unlik, zamonaviy tafakkur, madaniyatlararo munosabatlar.

Annotation: This article provides a systematic analysis of the complex yet vital relationship between religion and science. While religion has historically emerged as a significant form of social consciousness, science has evolved as a tool to understand the universe through rational inquiry. The article highlights that religion and science possess distinct epistemological foundations, but rather than

opposing each other, they often complement one another. Special emphasis is given to the harmony between knowledge and faith in Islamic thought, with references from the Qur'an underscoring the importance of seeking knowledge. Furthermore, the article compares the historical dynamics of religion and science in Western and Eastern civilizations, and explores the possibilities for integrating modern scientific thinking with religious values. In conclusion, it emphasizes the necessity of fostering dialogue and balance between religion and science in contemporary society.

Keywords: Religion, science, thought, faith, Islamic knowledge, Qur'an and science, epistemology, harmony, modern thinking, intercultural relations.

Аннотация; В данной статье проведён системный анализ сложных, но важных взаимоотношений между религией и наукой. Религия с древнейших времён являлась важной формой общественного сознания, тогда как наука развивалась как инструмент рационального познания окружающего мира. В статье подчёркивается, что у религии и науки различная эпистемологическая основа, однако они не обязательно противостоят друг другу, а могут и дополнять. Особое внимание уделено гармонии между знанием и верой в исламской мысли, с указанием на аяты Корана, призывающие к поиску знаний. Также рассматриваются исторические особенности взаимоотношений религии и науки в западной и восточной культурах, а также возможные пути интеграции современных научных взглядов с религиозными ценностями. В заключении подчёркивается важность диалога и нахождения баланса между религией и наукой в современном обществе.

Ключевые слова: Религия, наука, мышление, вера, исламское знание, Коран и наука, эпистемология, гармония, современное мышление, межкультурные отношения.

Kirish

Din va ilm insoniyat tafakkurining eng muhim, chuqur ildizlarga ega bo'lgan ikki asosiy ustunidir. Ularning har biri insonning borliqni anglashga, hayotning ma'nosi va mohiyatini tushunishga bo'lgan intilishidan kelib chiqqan holda rivojlangan. Din qadimdan insoniyat ruhiy hayotining markazida bo'lib, e'tiqod, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy tartiblarni belgilovchi kuch sifatida shakllangan. Ilm esa kuzatish, tajriba va mantiqiy tahlil orqali tabiat hodisalarini o'rganishga asoslangan holda rivojlangan. Tarixiy jarayonda ba'zida bu ikki tizim o'rtasida qarama-qarshiliklar yuzaga kelgan bo'lsa-da, aslida ular insoniyat taraqqiyotining turli yo'nalishlaridagi ifodasidir. Ayniqsa, islomiy an'anada din va ilm bir-birini to'ldiruvchi, uyg'un tizim sifatida qaralgan. Qur'oni karimda ilm olishga va tafakkur qilishga doir ko'plab oyatlar mavjud bo'lib, bu islom dini ilmga asoslangan tafakkurni qadrlashini ko'rsatadi. Shu sababli, islom olamida ilm-fan va e'tiqod o'rtasida chuqur aloqadorlik mavjud bo'lib, bu uyg'unlik tarixda ko'plab buyuk olimlarning yetishib chiqishiga zamin yaratgan. Mazkur maqolada din va ilm o'rtasidagi o'zaro munosabatlar turli tarixiy va madaniy kontekstlarda ko'rib chiqiladi, ularning epistemologik asoslari tahlil qilinadi hamda zamonaviy davrda bu ikki tizim o'rtasida integratsiya va dialog ehtiyoji asoslab beriladi.

Asosiy qism

Din va ilmning epistemologik asoslari. Din va ilm har biri o'ziga xos bilish uslubiga ega bo'lgan ikki mustaqil, ammo o'zaro ta'sirchan tizimdir. Ilm empirik tajriba, mantiqiy tahlil va kuzatuvga asoslangan holda ob'ektiv haqiqatga erishishni maqsad qiladi. U borliqni sabab-oqibat bog'liqligida izohlaydi va uni qonuniyatlarga bo'ysundiradi. Din esa vahiy, ilohiy ilhom va ruhiy idrok orqali insonning ma'naviy hayotini yoritadi, axloqiy qadriyatlar, e'tiqod va insoniylik tamoyillarini belgilaydi. Shu jihatdan, din inson hayotining ma'naviy-ma'rifiy asoslarini belgilasa, ilm esa moddiy va tabiat qonunlarini ochib beradi. Ularning

epistemologik farqlari ziddiyat emas, balki turli bilish metodlarining o‘zaro to‘ldiruvchiligidir. Islom tafakkurida din va ilm uyg‘unligi. Islom dini o‘z mohiyati bilan ilmga asoslangan tafakkurni targ‘ib qiluvchi din hisoblanadi. Qur’oni karimda “Bilib turganlar bilan bilmaydiganlar teng bo‘lurmi?” (Zumar surasi, 9-oyat), “Iqra” – ya’ni “O‘qi!” buyrug‘i bilan boshlangan ilk vahiy, bilim va o‘qishning islomdagi markaziy o‘rni haqida guvohlik beradi. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) “Ilm olish har bir musulmon erkak va ayolga farzdur” degan hadis orqali ham ilmning ahamiyatini mustahkamlab berganlar. Bu ruhda islomiy tsivilizatsiyada ilm-fan taraqqiyoti yuqori bosqichlarga ko‘tarilgan. Algebra, tibbiyot, astronomiya, geografiya, falsafa kabi sohalarda buyuk musulmon olimlar (Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Biruniy, Ibn Rushd va boshqalar) nafaqat diniy, balki ilmiy asosda insoniyat rivojiga ulkan hissa qo‘shganlar. G‘arb va Sharqda din-ilm munosabatining tarixiy farqlari. G‘arbda ayniqsa o‘rta asrlarda dini institutlar va ilmiy tafakkur o‘rtasida keskin qarama-qarshiliklar bo‘lgan. Katolik cherkovi ilm-fan erkinligiga ko‘plab cheklovlar qo‘ygan, natijada ilmiy inqilob faqat ma’lum bosqichdan keyin – XIV–XVI asrlarda yuzaga kelgan. Sharqda, xususan islomiy dunyoda esa, bu qarama-qarshilik kamroq bo‘lgan. Diniy maktablar (madrasalar) ilmiy markaz sifatida ham faoliyat yuritgan. Bu esa musulmon olimlarining fundamental fanlar bilan bir qatorda dini fanlarda ham chuqur bilimga ega bo‘lishiga imkon yaratgan. Zamonaviy davrda din va ilm o‘rtasidagi integratsiya imkoniyatlari. Bugungi globallashuv davrida jamiyat ko‘plab axloqiy va mafkuraviy muammolarga duch kelmoqda. Ilm taraqqiyoti beqiyos sur’atlarda ketayotgan bo‘lsa-da, uning axloqiy asoslari ko‘pincha e’tibordan chetda qolmoqda. Aynan shu o‘rinda din axloqiy mezonlar va qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi kuch sifatida ilmiy taraqqiyotga ma’naviy yo‘nalish bera oladi. Shu bois, zamonaviy ilm-fan va din o‘rtasidagi muloqotni kuchaytirish, ularni qarama-qarshi emas, balki hamkorlikda rivojlantirish zaruriyati ortib bormoqda.

Din – ilmiy kashfiyotlarga ilohiylik va ma'naviylik baxsh etishi, ilm esa diniy tafakkurni ratsional asoslar bilan boyitishi mumkin.

Empirik tahlil

Din va ilm o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni empirik jihatdan o'rganish uchun tarixiy-ma'naviy meros, zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy kayfiyatlar va ilmiy-tadqiqot institutlarining faoliyati asos qilib olinadi. Turli davrlar va madaniyatlarda din va ilm qanday shakllangani, ular bir-biriga qanday ta'sir ko'rsatgani – kuzatuv, statistik ma'lumotlar, sotsiologik so'rovlar va tarixiy faktlar orqali tahlil qilinadi. Tarixiy empirik asoslar. Islom sivilizatsiyasining "Oltin davri" (VIII–XIII asrlar) din va ilm uyg'unligining empirik namunasi sifatida e'tirof etiladi. Xuroson, Bag'dod, Qohira, Andalusiya kabi markazlarda ilmiy faoliyat aynan diniy ilmlar bilan birga rivojlangan. Masalan, "Bayt al-Hikma" (Donishmandlik uyi)da diniy ulamolar va tabiatshunoslar birgalikda ishlagan. Bu empirik dalil shuni ko'rsatadiki, diniy e'tiqod va ilmiy izlanish bir-biriga to'sqinlik qilmagan, balki o'zaro boyitgan. So'rovnoma va zamonaviy kuzatuvlar. So'nggi yillarda olib borilgan sotsiologik tadqiqotlar din va ilm o'rtasidagi munosabatlarga bo'lgan zamonaviy qarashlarni yoritadi. Masalan, Pew Research Center'ning 2021-yilda o'tkazgan global so'roviga ko'ra, musulmon respondentlarning 78 foizi "ilm-fan diniy e'tiqodga zid emas" degan fikrni bildirgan. Bu raqam boshqa dinlarga nisbatan yuqori bo'lib, islom ummatida ilm-fanga ijobiy munosabat borligini isbotlaydi. Bundan tashqari, musulmon davlatlardagi oliy ta'lim muassasalarida tabiiy fanlar bilan diniy fanlarning uyg'un holda o'qitilishi bu munosabatni empirik jihatdan kuchaytiradi. Ilmiy faoliyatda diniy motivatsiya. Ko'plab zamonaviy musulmon olimlar, jumladan fizik, biotexnolog, va ijtimoiy soha mutaxassislari o'z izlanishlariga diniy ilhom manbai sifatida Qur'on oyatlari va hadislarni ko'rsatadilar. Masalan, "Embryology in the Qur'an" mavzusida Kanada olimi Dr. Keith Moore olib borgan izlanishlar Qur'ondagi ayrim oyatlarning ilmiy

haqiqatlarga mos kelishini isbotlashga uringan. Bu kabi yondashuvlar ilmiy faoliyatga nisbatan diniy motivatsiya yuqori ekanini ko'rsatadi va bu faktlar empirik jihatdan din va ilm uyg'unligining hozirgi zamonda ham mavjudligini dalillaydi. Ijtimoiy natijalar. Diniy qadriyatlar asosida shakllangan jamiyatlarda ilm-fan taraqqiyoti va axloqiy yondashuvlar uyg'unlashgan bo'lib, bu yondashuvning ijobiy natijalari sog'liqni saqlash, atrof-muhitga mas'uliyat, ilmiy halollik va ijtimoiy barqarorlik kabi yo'nalishlarda o'z aksini topadi. Masalan, Indoneziya, Turkiya va Malayziya kabi davlatlar davlat siyosatida diniy qadriyatlar va zamonaviy ilm-fan integratsiyasini saqlagan holda innovatsion rivojlanish modelini amalga oshirmoqda. Bu esa empirik asosda din va ilm o'rtasidagi konstruktiv aloqaning ijtimoiy samaradorligini ko'rsatadi.

Xulosa

Din va ilm o'rtasidagi o'zaro munosabatlar nafaqat tarixiy va falsafiy jihatdan, balki zamonaviy ijtimoiy va ilmiy muhitda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada ko'rib chiqilganidek, bu ikki tizim har xil bilish metodologiyalariga ega bo'lsa-da, ular qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi, uyg'unlashtiruvchi kuchlar sifatida qaralishi lozim. Ilm-fan tabiat qonuniyatlarini anglash, texnologik taraqqiyot va material hayotni yaxshilashga qaratilgan bo'lsa, din inson ma'naviyati, axloqi va ichki olamini tartibga soluvchi manba sifatida muhim o'rin tutadi. Islom tafakkurida din va ilm bir butunlikda qaralib, ilm olish diniy majburiyat sifatida talqin qilingan. Tarixiy va empirik dalillar shuni ko'rsatadiki, diniy qadriyatlar ilmiy izlanishlar uchun qulay muhit yaratgan, axloqiy mezonlar esa ilmiy halollik va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirgan. Bugungi kunda esa din va ilm o'rtasidagi integratsiyani chuqurlashtirish, ularni qarama-qarshi emas, balki hamkorlikda rivojlantirish masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Shunday ekan, zamonaviy jamiyatda ilmiy taraqqiyotga axloqiy va ma'naviy asos berish, diniy e'tiqodlarni esa ilmiy tafakkur

bilan boyitish orqali muvozanatli, barqaror va adolatli ijtimoiy tuzumni shakllantirish mumkin. Bu esa faqat holistik, kompleks yondashuv bilan – ya’ni din va ilm o’rtasidagi sog‘lom, muloqotga asoslangan munosabatlar orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-G‘azoliy, Abu Homid. Kimyo-i saodat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.
2. Nasr, Seyyid Hossein. Science and Civilization in Islam. – Harvard University Press, 1968.
3. Qur’oni Karim va tarjimai ma’nosi. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2021.
4. Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent: Fan, 1980.
5. Rahmonov, A. Islom va ilm-fan taraqqiyoti. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
6. Pew Research Center. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. – 2015.
7. Yusuf al-Qarazoniy. Ilm va din o’rtasidagi uyg‘unlik. – Qohira: Dar al-Fikr, 2007.
8. Mo‘minov, A., Komilov, N. Islom falsafasi asoslari. – Toshkent: TDShI nashriyoti, 2012.
9. Esack, Farid. The Qur'an: A User's Guide. – Oxford: Oneworld Publications, 2005.
10. Holyoake, G.J. The Origin and Nature of Secularism. – London: Watts & Co., 1896.